

Hoofdstuk 2: D'66 tegen de rest (1967/1970)

De ontploffing van de partijen.

Op een persconferentie in februari '67 zet Van Mierlo uiteen hoe naar de mening van D'66 het Nederlandse politieke bestel vernieuwd zou moeten worden. Een benieuwde journalist vraagt hem welke rol de 'gevestigde' partijen daarbij is toegedacht. Volgens ooggetuigen aarzelt Van Mierlo even alvorens de historische woorden te spreken: 'die moeten maar ontploffen'. Hiermee is de basis gelegd van de alras wijd en zijd bekende 'ontploffingstheorie'. Hierbij wordt uitgegaan van de stelling dat de 'gevestigde' partijen niet meer overeenkomen met de maatschappelijke werkelijkheid. De ideologieën waarop de partijen deels gebaseerd zijn (liberalisme, socialisme), stammen immers uit de vorige eeuw en kunnen daarom geen afdoende antwoord geven op eigentijdse vraagstukken.

Daarbij komt nog dat het specifiek Nederlandse zuilensysteem waaraan de grote partijen hun electorale kracht grotendeels ontleenen, op zijn laatste sokkel staat. De oude strijdpunten: schoolstrijd, kiesrecht, sociale politiek e.d. zijn opgelost of van hun scherpte ontdaan. De twee grote volkspartijen, KVP en PvdA hebben hun historische taak – de emancipatie van de katholieken en de arbeiders – volbracht. Voor de nieuwe problemen van de hooggeïndustrialiseerde welvaartsstaat biedt het zuilenstelsel geen oplossing maar staat deze zelfs in de weg, doordat de partijen aan hun oude dogma's vasthouden.

D'66 wil trachten te bereiken dat door het uiteenvallen van de grote partijen een hergroepering zal plaatsvinden van progressieve en conservatieve krachten. Laatstgenoemden zijn vooral in de VVD en de confessionele partijen (met name in de CHU) te

(Democraat, jan. 1968)

vinden, maar niet alleen daar. De PvdA heeft ook haar behoudende vleugel, zoals later uit de oprichting van DS'70 zal blijken. In een groot deel van de partijen huizen echter ook vooruitstrevenden. Aan D'66 nu de taak om te bevorderen dat de progressieven hun 'politieke huizen' verlaten om elkaar, op basis van een programma, te vinden in een grote 'ideologisch ontkleurde' progressieve partij, waarbij de oprichters van D'66 min of meer het beeld voor ogen staat van de Amerikaanse Democratische partij. Deze bestaat in wezen uit een coalitie van verschillende groeperingen, die elkaar niet vinden op grond van de een of andere ideologie, maar op een bepaald - in het algemeen vooruitstrevend - program.

Het eigen bestaan als partij acht D'66 van ondergeschikt belang. Van meet af aan wordt de bereidheid uitgesproken om de eigen partij op te heffen na het verwezenlijken van de gewenste vernieuwing. D'66 moet een breekijzer zijn dat de bestaande verhoudingen los zal wrikken. De vernieuwing op partij-politiek terrein zal daarbij parallel moeten lopen aan die op staatsrechtelijk gebied. De politieke duidelijkheid, die aldus tot stand zal moeten komen, zal er voor moeten zorgen dat de bestaande vervreemding tussen kiezer en gekozene plaatsmaakt voor betrokkenheid en participatie.

Al tijdens de verkiezingscampagne in begin '67 wordt van D'66-zijde de bereidheid uitgesproken om in overleg te treden met alle andere groeperingen die op verandering van het bestel uit zijn. De wens om hierop in te gaan begint bij de 'gevestigde' partijen serieuze vormen aan te nemen, nadat de D'66-roep om vernieu-

(Democraat, apr. 1969)

wing door de kiezers ruimschoots beloond is. De Tweede Kamerfractie van de PvdA is er al snel bij: daags na de verkiezingen nodigt zij, middels een communiqué, de D'66-fractie uit om contact op te nemen over de verbetering van het politieke bestel, waarover op grond van de programma's van de beide partijen, overeenstemming mogelijk is. De initiatief wordt niet door de gehele socialistische achterban op prijs gesteld; de Nieuw-Links groep wil eerst orde op zaken in eigen huis, zoals blijkt uit een op 21 februari '67 verzonden open brief, gericht aan het partijbestuur:

Wij constateren verbluft dat de Tweede Kamerfractie al tijdens het tellen der stemmen een vrijerij is aangegaan met D'66. Daarnaast doen allerlei vage gedachten over de wenselijkheid van een 'grote progressieve volkspartij' de ronde.* Deze verschijnselen zijn kenmerkend voor het al eerder door de kiezers verworpen opportunisme in de politiek. Bovendien worden fundamentele zaken hierbij verwaarloosd, de gelijkwaardigheid van alle mensen voorop. De PvdA hoort zich zo in te richten dat zij het middelpunt kan zijn van een linkse concentratie, die zich krachtig tegenover rechts zal kunnen opstellen. Er bestaan in ons land wezenlijke tegenstellingen. Zij dienen niet te worden verdoezeld, maar aan de dag te worden gebracht.'

*(Keesing's Historisch
Archief 7/4/1967)*

De vernieuwingsdrang maakt zich nu in vele gelederen kenbaar. Op het VVD-congres van maart '67 pleit Mr E. Toxopeus, leider van de Tweede Kamerfractie, voor 'een doorbreking van de huidige partijstructuur' en meldt daar onmiddellijk bij dat 'de VVD openstaat voor elk voorstel om te komen tot een aanvaardbare ruimere groepering'. Terwijl D'66 als katalysator van de komende veranderingen fungeert, zal, aldus Toxopeus, de VVD een kernpunt vormen van waaruit of waaromheen een nieuwe, grotere groepering zal ontstaan. In deze gedachtengang zou de PvdA een zelfde functie krijgen te vervullen als tegenpool van de VVD'.

Het eigen 'isme' is de VVD te dierbaar om op te geven. Op den duur, zo wordt geprofeteerd, zal er een driedeling moeten ontstaan van socialisme, conservatisme en liberalisme.

Intussen wordt er ook in confessionele kring druk beraadslaagd; op 11 mei wordt de werkgroep 'Christen-radicalen' opgericht, die onder meer wil komen tot:

1. Een snelle hervorming van de huidige christelijke partijen tot organisaties met een radicaal, vooruitstrevend program. Een dergelijk program zal niet christelijk genoemd kunnen worden in die zin, dat pasklare en tijdloze oplossingen uit 'beginselen' afgeleid worden. Wel moet duidelijk worden, dat politiek handelen vanuit een christelijke levensvisie nimmer vrijblijvend kan zijn (...)
2. Samenwerking tussen dergelijke herschappen partijen en andere partijen en groeperingen, die zich radicaal en vooruitstrevend tonen.
3. Gezamenlijke presentatie van al deze partijen en groeperingen tegenover de kiezers met een gemeenschappelijk ontwerp-regeringsprogram en een lijst van kandidaat-ministers'.

*(Keesing's Historisch Ar-
chief 8/9/1967)*

Invloedrijke KVP-ers als de oud-ministerpresident Cals sluiten zich weldra bij het radicale gezelschap aan. En KVP fractieleider Schmelzer haast zich om zijn tegenoffensief – de vorming van één christelijke volkspartij – gestalte te geven...

De progressieve concentratie

In juni worden in Zwolle gemeenteraadsverkiezingen gehouden. D'66 behaalt er een eclatant succes: het bij de landelijke verkiezingen behaalde percentage van 3.3 wordt verhoogd tot 9.4, waarmee 3 zetels in de raad veroverd worden. Uiteraard zijn hierbij plaatselijke omstandigheden – waaronder natuurlijk de activiteiten van de Zwolse afdeling gerekend moeten worden – van invloed geweest. Maar daarnaast geeft deze uitslag ook een landelijke ontwikkeling weer. Commentaren spreken van 'voortzetting' en zelfs van 'verscherping' van de lijn die de uitslag van de landelijke verkiezingen in februari te zien gaf.

Enige maanden later brengt de PvdA het rapport uit. 'Een stem die telt', waarin voorstellen worden gedaan voor de vernieuwing van de parlementaire democratie. Ten aanzien van de partijvorming wordt de reeds door de christen-radicalen bepleitte progressieve concentratie ondersteund. De partijen die zich hierbij aansluiten, moeten het, aldus het rapport, voor de verkiezingen eens worden over een gemeenschappelijk program, een gemeenschappelijke lijst en de kandidaten voor het te vormen kabinet. Aldus zal de politieke duidelijkheid voor de kiezers vergroot worden. Gedacht wordt in het rapport aan een concentratie van PvdA, PSP, christen-radicalen, D'66 en eventuele nieuwe groeperingen.

Deze uitnodiging komt op een ogenblik waarop van een 'scheiding der geesten' in de bestaande partijen nog niet gesproken kan worden. Hoofdbestuur en fractie van D'66 reageren op de handreiking der PvdA met de volgende stellingname:

'Het bestuur en de fractie willen graag voorop stellen, dat het stembusakkoord in bepaalde omstandigheden een van de wegen kan zijn die leiden tot een duidelijke hervorming van het bestel. Zij stellen er echter hoge prijs op te verklaren dat het niet noodzakelijkerwijs de enige weg hoeft te zijn en dat het bovendien van de omstandigheden zal afhangen of het wel de juiste weg is.

Wij staan nog maar aan het begin van iets dat mogelijk tot een langzame ontploffing leidt. Niemand weet nog of die zal doorzetten en hoe. Zolang dit onbekend is mag het van ons uit gezien logisch worden geacht dat wij die katalyserende functie blijven vervullen, hetgeen alleen kan door het bewaren van onze identiteit.

Anderzijds ontslaat dit ons niet van de verplichting positief mee te werken aan de situatie, die na de fameuze ontploffing zal ontstaan. Hiertoe behoort de deelneming aan ieder gesprek dat hierop is gericht en dat past in het vooruitstrevend karakter van D'66. Als zodanig is thans voor onze partij een soort dubbelfunctie ontstaan, waarvan ronduit gezegd kan worden, dat deze onze positie niet gemakkelijker maakt: enerzijds katalysator zijn in het vernieuwingsproces, anderzijds actief meewerken aan het zoeken en vinden van

de juiste politieke verhoudingen na de ontploffing. Het zal ons streven zijn de ene functie niet te vervullen ten koste van de andere.

In dit licht kunnen nu de volgende opmerkingen worden gemaakt:

Een stembusakkoord is – hoe men het ook wendt of keert – altijd het prijsgeven van een stukje eigen identiteit. Zo lang de ontploffing niet een kritisch punt is gepasseerd en voor de grote meerderheid van onze partijen in een beslissend stadium is gekomen, zal D'66 zich juist in die breekijzerfunctie niet kunnen permitteren een stuk identiteit prijs te geven. Zo lang zullen wij dus niet mee kunnen doen aan een stembusakkoord.

Het bestuur handhaaft de door D'66 tot nu toe naar voren gebrachte opvatting, dat wij bereid zijn te praten over de mogelijkheden van een stembusakkoord met alle partijen of groepen die op grond van de ook bij hen bestaande behoefte aan vernieuwing en verduidelijking van de democratische verhoudingen in Nederland bereid zijn de bestaande veranderde tegenstellingen terzijde te stellen.

Een gesprek over het stembusakkoord zal op zijn minst tot onderwerp hebben:

- Het instituut van het stembusakkoord zelf als middel om tot sanering te komen.

- Voor D'66 zal de vraag zeer belangrijk zijn of de gewenste vernieuwing door middel van een stembusakkoord het snelst kan worden bereikt.

- De staatsrechtelijke hervormingen. Wij noteren hierbij dat er op dit punt een diepgaand verschil van mening is tussen de PvdA met een monistische opvatting naar Engels voorbeeld en D'66 dat pleit voor het herstel van een werkelijk dualisme in de verhouding tussen regering en volksvertegenwoordiging.

- Punten van materiële politiek'.

*(Democraat, 1e jaargang
nr 3, dec. 1967)*

Eind februari 1968 weerklinkt het 'eerste knalletje in het ontploffingsproces'. Het Tweede Kamerlid Aarden maakt bekend dat de breuk binnen de KVP, die fractieleider Schmelzer met handig gemanoevreer zo lang had weten te voorkomen, een feit is. De 'Radicalen' hebben een eigen groep gevormd, waaruit later de PPR zal voortkomen.

De afsplitsing van 'de groep Aarden', de voortdurende onrust binnen de andere partijen en de daarmee samenhangende discussie over een progressieve samenwerking plaatsen D'66 voor een moeilijke keuze. Is het beter vast te houden aan het standpunt van hoofdbestuur en fractie, dat eind '67 werd geformuleerd, of moet er meer actief op een andere wijze aan meegewerkt worden dat de scheurtjes in het bestel tot ware scheidslijnen vergroot worden? De discussie spitst zich toe op de vraag of er op het voorstel van de PvdA om te komen tot een progressieve concentratie moet worden ingegaan.

De meningen zijn verdeeld. Enkelen, zoals Gruijters, zijn van mening dat het ogenblik van samenwerking inderdaad is aangebroken.

Gruijters: 'Daar zat niets principiëls achter. Het was een kwestie van je afvragen: wat is nu het meest tactische moment om aan samenwerking te beginnen. Het doel van D'66 was immers een grote progressieve partij tot stand te brengen. In die tijd was Nieuw Links in de PvdA aan het winnen en ik dacht dat er daardoor aanknopingspunten waren. Mijn gedachte was simpelweg dat het mogelijk zou zijn – en achteraf zie ik dat ik dat toen ver-

keerd heb ingeschat – om met een grote combinatie al een stevige slag te slaan bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten in '70 en daarmee een zodanige zetelwinst te behalen dat er uitzicht zou komen op regeermacht. Ik meende dat D'66 toen een positieve houding moest tonen en tot de PvdA moest zeggen: wij willen maatschappelijke hervormingen, en als jullie bereid zijn steun te geven aan onze staatsrechtelijke ideeën en andere punten, dan pakken wij jullie handreiking aan, dan gaan we een progressief blok vormen. Ik schatte toen in dat dat meer succes zou opleveren voor het verwezenlijken van onze doelstellingen dan een onafhankelijke opstelling.'

Het derde D'66 congres dat in september '68 in Leiden bijeenkomt beslist echter anders. Van Mierlo geeft in zijn congresrede op grond van een analyse van de bestaande politieke en maatschappelijke analyse aan wat D'66 in zijn ogen te doen staat:...

**De Leidse rede van
Hans van Mierlo**

Laten we beginnen met ons de situatie voor ogen te stellen toen we ontstonden. Hoe zagen we de Nederlandse politiek en onszelf daarin? En hoe zien we die nu?

De vergelijking is interessant, want er zit anderhalf jaar tussen van praktische politiek en van een partijleven niet buiten, maar in de politieke werkelijkheid. Vinden we alles nog zo, zoals we dat toen vonden? Mijn antwoord daarop is ja, maar er is verschil. En dat is dat we dezelfde dingen nog veel fundamenteeler kunnen stellen, harder en misschien in een andere volgorde. Want wat zeiden we?

Er waren globaal vier hoofdpunten:

We wilden een ingrijpende staatsrechtelijke vernieuwing, omdat we zagen dat er een grote afstand was gegroeid tussen de bestuurders en de burgers, omdat de regering niet kon regeren en het parlement niet controleren en dat was één oorzaak van de malaise.

En dan wilden we een ingrijpende partijvernieuwing omdat we vonden dat de huidige partijen naar vorm en inhoud niet meer de werkelijke politieke alternatieven boden, en dat was een tweede oorzaak. Vervolgens wilden we een praktische in plaats van een ideologische politiek, omdat de ideologieën geen antwoord meer gaven op de vragen die ons bezighouden. En dat was dan de derde oorzaak.

En tenslotte was er het vierde punt, dat van de democratisering van de samenleving op alle mogelijke niveaus. Nu zien we beter dan 2 jaar geleden dat deze vier punten sterk samenhangen. Maar, zoals ik al zei, misschien in een iets andere verhouding tot elkaar, in een iets andere volgorde. En daarom geloof ik dat we over die 4 punten weer opnieuw moeten praten.

Onze staatsrechtelijke punten hadden duidelijk het hoofddaccent. Dat kwam voor een deel omdat wij het zelf benadrukten. We hadden een beetje het gevoel dat als die gekozen minister-president en het districtenstelsel ingevoerd waren, dat wij dan een heel eind verder zouden zijn met al die andere hoofdpunten. Dat denk ik nog steeds. Meer nog dan anderhalf jaar geleden, geloof ik dat in de richting van een gekozen minister-president en een districtenstelsel meer en betere waarborgen liggen voor het functioneren van een levende democratie dan in het systeem dat we nu kennen. Het is van het grootste belang dat we daarover blijven nadenken en studeren en die punten verder uitwerken, maar wat ik niet meer geloof, dat is dat we in staat zullen zijn deze twee punten in de grondwet te krijgen als we niet een flink eind zijn opgeschoten met de realise-

ring van die andere hoofdpunten. Als we het ondervoede rapport, het eerste rapport van de Staatscommissie, bekijken en als we zien hoe in de kaders van alle andere partijen gedacht wordt over onze gekozen premier, dan moeten we nuchter vaststellen dat voor een realisering van onze plannen een Kamermeerderheid nodig is, die pas tot stand kan komen na een ontploffing van de oude partijen, na de vorming van nieuwe politieke machtsbundelingen. En daarvoor zijn de kiezers nodig. En de kiezers, die zullen pas in beweging komen, als het klassieke denkpatroon van onze politiek, dat gevangen ligt tussen rechts en links, doorbroken wordt.

Zo kom je dan vanzelf op dat tweede punt van ons: die vernieuwing van het Nederlandse partijwezen.

Want hoe zat dat twee jaar geleden?

Wij hadden vijf grote partijen en een aantal kleinere, die met elkaar drie politieke hoofdrichtingen leken te vertegenwoordigen: socialisme, liberalisme en laat ik maar zeggen confessionalisme.

Leken te vertegenwoordigen, zei ik. Maar in werkelijkheid waren de mensen die werkelijk konsekwent streefden naar verwezenlijking van één van die drie gering in aantal en zonder vewel invloed op de praktische politiek. De grote partijen streefden niet naar een socialistische, liberale of christelijke heilstaat; in de praktijk waren het alle vijf: partijen van het midden, gewikkeld in een voorzichtig spel om coalities en haalbaarheden op korte termijn. Dat spel was te ingewikkeld geworden om aan de kiezers uit te leggen; en daarom werden tijdens de verkiezingscampagnes de oude vlaggen en de oude principes uit handen genomen van die kleine groep echte rechtgelovigen. En zo kon dan kunstmatig, de verkiezingsstrijd een scherpte en helderheid krijgen die zij anders te kort zou komen. Na de verkiezingen kwam dan meteen weer de geheimzinnigheid van de kabinetsformatie, om er krachtig aan te herinneren dat het werkelijke politieke spel alle helderheid en scherpte onmogelijk maakte.

Daar kwam dan nog bij dat die grote partijen, hoezeer ze in feite ook op een kluitje in het midden zaten, elkaar toch diep bleven wantrouwen om hun beginselen. In de eigen heilstaat geloofde vrijwel niemand meer, maar de heilstaten van anderen bleven spoken en zakelijke discussies vergiftigen.

Als je in de Nederlandse politiek een voorstel doet, dat redelijk lijkt, dan zal een redelijk denkend mens je gauw gelijk geven; vertel je erbij dat de PvdA het steunt, dan groeit het wantrouwen in de ogen van de VVD-er; zeg je dat het uit de liberale hoek komt, dan knijpt de PvdA-man zijn ogen een beetje toe. Zo zijn die oude politieke voorstellingen, die bijna niemand meer aantrekken, nog wel in staat om grote groepen mensen *af* te stoten. Die situatie maakte de eierendans van de partijen nog moeilijker; en maakte dat ondoorzichtigheid eigenlijk een noodzaak werd om het spel aan de gang te houden.

Zo was de situatie in de Nederlandse politiek toen wij begonnen: één grote onbeweeglijke bal in het midden, met vóór de verkiezingen een ideologisch schijngevecht dat duidelijk *leek*, maar dat in feite alleen maar hielp om die ondoorzichtige bal op zijn plaats te houden – omdat het de discussies over *werkelijke* tegenstellingen tegenhield.

In die situatie maakten wij onze entrée in de politiek. Vanuit die houding werden we ook ontvangen. Want wat merkten we? Dat van al die hoofdpunten die we aandroegen, er eigenlijk maar één was dat alle partijen goed dwars zat en dat was die pragmatische instelling, die ontkenning van dat rechts-links denken. Al dat andere, die staatsrechtelijke zaken, die ontploffing en die democratie, dat was aardig of niet aardig, of 'fris', maar in ieder geval ver genoeg weg om nog echt gevaarlijk te lijken.

Alleen dat pragmatisme, dat was iets anders. Dat kon wel eens de verf van de muren krabben. En dus riep iedereen dat ons pragmatisme alleen maar betekende dat we opportunisten waren en geen visie hadden. Dat was makkelijk gezegd – een beetje al te makkelijk.

Wij zeiden dat we geen ideologieën meer wilden, dat we er niet meer in geloofden en dat de tijd van nu zich niet meer zoals vroeger, kenmerkt door waarheden, zekerheden, door dogma's, maar door onzekerheden, door twijfels, door zoeken. Dat zijn de kenmerken van overgangstijden. Daar moet je mee leven en daar moet je dan ook politiek mee bedrijven. Vandaar dat we zeiden: Laten we dan ook niet praten over die ismen, dogma's en ideologieën. Laten we proberen om zo nauwkeurig mogelijk vast te stellen wat we precies willen op de verschillende gebieden van politiek. Wat we willen op landbouw-, op onderwijs-, op sociaal-economische gebieden, op buitenlandse politiek, etc. etc.

Ik kan zeggen dat door alle goede dingen en miskleunen van de fractie heen, wij ons in de loop van dat anderhalve jaar steeds meer bewust zijn geworden dat het eigenlijk zó ligt:

als het programma zich over een bepaalde zaak, die aan de orde is, uitspreekt, dan is onze stem strikt gebonden. Als het programma dat niet doet, dan moet je het antwoord vinden uit een combinatie van: de geest van het programma, het gezond verstand en zo mogelijk het deskundig advies van de werkgroepen.

Zo is de situatie ontstaan, die van belang is om ons nu vandaag te realiseren. Namelijk dat je vanuit die aanzet tot een visie tot politiek handelen komt. Dat handelen, dat standpunt innemen, dat stellen van prioriteiten, draagt fundamenteel bij aan de gezichtsvorming van de partij. Het bouwt die aanzet tot een visie geleidelijk uit, het maakt een visie in wording, in beweging, en die wordende visie beïnvloedt op haar beurt weer het handelen. Deze permanente beïnvloeding van handelen en visie op elkaar acht ik wezenlijk voor D'66. Zij verschilt naar mijn gevoel essentieel van de gegroeide aanpak in andere partijen, waarin de starre visie of de ideologie het dwingende uitgangspunt is, waarin of het handelen wordt gedwongen als in een keurslijf of het handelen daarbuiten valt en dan als strijdig met het uitgangspunt wordt ervaren.

Politiek is niet alleen een zaak van de kiezers aan de ene kant en politici aan de andere. Daartussenin zit een categorie die volstrekt onmisbaar is voor het functioneren van de democratie. De mensen die, elk op hun eigen terrein, de politiek kunnen voeden met hun inzichten en ideeën, die een deel van hun tijd over hebben, en hun werkkraft kunnen geven aan de politieke zaak.

Die groep is te klein op het ogenblik. Dát is de zwakte van ons politieke bestel. En dan is het tweede punt, waarop wij onze vernieuwingsactiviteit moeten gaan richten: dié mensen geïnteresseerd te krijgen die veel te zeggen hebben, maar nu afzijdig blijven, gewoon vanwege het beeld dat de politiek voor hen oproept.

En ook hiervoor zullen we de ladder moeten afdalen naar de bron: dat is juist niet de top, dat is de burgerij.

De vraag is alleen: hoe krijg je die mensen zover dat ze mee gaan doen. Anders gezegd: hoe democratiseer je de samenleving. Daarmee zitten we eigenlijk midden in het vierde punt dat we bij ons optreden aan de orde hebben gesteld. En dat vierde punt, de democratisering van de samenleving, dat blijkt steeds meer het éérste punt te zijn, het eerste waar alles uit voortvloeit, en waar al het andere een uitwerking van is. Daarom is dit thema van de open deelneming, het thema van de uitbreiding van de kring van deelgenoten in alle belangrijke beslissingen in de politiek en daarbuiten, voorop gezet in de eerste resolutie die aan dit congres wordt voorgelegd. Hier komen alle draden samen: hier zit het grote probleem, hier moet ook de oplossing zitten van de vraag hoe we moeten komen tot een nieuw staatsbestel, tot een nieuwe politieke partijformatie, tot een nieuwe politiek.

Het slop waar de Nederlandse politieke partijen in zitten is eigenlijk maar een symptoom, een klein onderdeel van de crisis van de hele maatschappij in West-Europa en misschien zelfs van de maatschappij in de rijke wereld. Als je die crisis in een paar woorden wilt samenvatten, dan is het dat de machthebbers in de samenleving steeds meer macht krijgen, en dat er een steeds

hogere en steeds ondoordringbaarder muur groeit tussen die machthebbers aan de ene kant en de gewone mensen aan de andere. Die machthebbers zien er anders uit dan vroeger: ze staan niet meer zelfbewust midden op het toneel, met een aureooltje van goddelijk recht om hun hoofd; nee, je ziet ze nauwelijks meer. Er zijn er bij die verschrikt zouden ontkennen als je zou zeggen dat ze machthebbers zijn. Ze zijn alleen maar deskundigen, nederige dienaren van hun vakkennis. Ze hebben nu eenmaal meer verstand van hun stukje terrein dan leken, of dat terreintje nu economie is, of politiek, of techniek, of management of bestuurskunde. Daarom moeten zij de beslissingen wel nemen, want de problematiek is veel te ingewikkeld geworden om nog uit te leggen aan een buitenstaander, al zouden ze dat nog zo graag willen. Ze proberen het trouwens wel, maar ja, dan komen er simplificaties van, en die kunnen vaak tot gevaarlijke misverstanden leiden, en dan moet je wel zwijgen. Natuurlijk moet je journalisten en ondernemingsraden en het brede publiek zo goed mogelijk voorlichten, maar als het spannend wordt kan de zaak toch beter binnenskamers blijven totdat er beslissingen zijn gevallen, en tot er een resultaat bereikt is dat zich laat uitleggen op een manier die de gewone man begrijpt.

En zo worden de gewone mensen aan de andere kant van de muur uitvoerig door iedereen voorgelicht. Ze worden overstroomd met informatie over een geweldig aantal dingen die onmiddellijk ingrijpen in hun eigen leven, ook al worden de beslissingen daarover ver van hun beeldbuis genomen. Maar als ze door die informatie geprikkeld worden, als ze mee willen praten en precies willen weten hoe de vork in de steel zit, dan lopen ze met hun kop tegen de muur. Dan komen ze terecht in die Alice-in-Wonderland-wereld waar je pas méé kunt praten als je de dossiers gelezen hebt, en waar je de dossiers niet kunt lezen omdat ze vertrouwelijk zijn.

Dus worden de mensen moedeloos, en geven ze het op. Zo ontstaat het gevoel dat met een moderne term 'vervreemding' heet, en dat mooi wordt samengevat in de uitdrukking: 'ze doen maar'. Dat wordt, geloof ik, in Nederland elke dag zo'n tienduizend keer gezegd. Elke keer dat het gezegd wordt, wordt de muur een steentje hoger en heeft de deskundige weer een reden om moedeloos zijn schouders op te halen als je hem zegt, dat hij meer ernst moet maken met de democratie.

Met die situatie wordt het gewoon steeds erger. In Frankrijk hebben we een voorproefje gehad van wat ervan zou kunnen komen. Een schijnbaar stabiele maatschappij van regeerders en gehoorzaam volk kan ineens, als er een vonk in schiet, in een bloedige chaos veranderen. En het ergste is dat een gewelddadige revolutie waarschijnlijk niet eens iets zou oplossen. In een revolutie hebben de mannen van de discipline, de autoritaireren van links of van rechts, altijd de beste kansen. Als de stofwolken zijn opgetrokken, dan staat de muur er nog steeds, hoger en dikker dan tevoren. Misschien zijn de namen van de -ismen van de leiders veranderd, maar meer ook niet.

Daarom is de gewelddadige revolutie een wanhoopsremedie. Er moeten bresen komen in die muur, en die kun je er niet met kanonnen in schieten. We moeten een revolutie maken voor dat die uitbreekt, een stille revolutie, die kanalen graaft van de burgers en hun frustraties naar de centra van de macht, en dat met vreedzame middelen.

Dat is de grote opgave voor een nieuwe politiek, en het ellendige is dat de oude partijen in hun huidige vorm niet geschikt zijn om aan die opgave te voldoen. Ze staan – voor de kiezer – aan de verkeerde kant van de muur. Politici worden beschouwd als een gewoon soort deskundigen – deskundigen van de politiek – die net als de anderen hun eigenlijke werk vertrouwelijk en binnenskamers doen, en die naar buiten alleen spreken in communiqués vol duidelijke en heldere en voor de gewone man begrijpelijke ideologische clichés.

Ik weet wel dat er in veel partijen hard gewerkt wordt om aan dat beeld te ontkomen, maar dat is verschrikkelijk moeilijk, want het is te lang te dicht bij de

*'De revolutie maken
voor dat zij uitbreekt'
(Parijs, studenten-
onlusten, mei 1968)
(Foto: Anefo)*

waarheid geweest. Het vertrouwen dat daardoor verloren is gegaan, win je niet terug door dingen te roepen die in feite de oude dingen zijn, alleen harder. Zó kom je nooit uit het slop.

Werkelijk, het wordt tijd dat al die mensen die om weet ik wat voor redenen zo hangen aan hun socialisme, hun liberalisme of hun confessionalisme zich eens duidelijk dit gaan afvragen:

òf je wilt je eigen ismen voor 100% realiseren, òf je wilt een mengvorm. Als je 100% wilt, goed, maar dan kun je beter een kemelsharen mantel of een vechtpak aantrekken, want democratische politiek kun je daar in Nederland niet mee maken. En als je een mengvorm wilt, dan kun je over de samenstelling van het mengsel natuurlijk enorm van mening verschillen. Maar je zult wel moeten toegeven dat in elk concreet geval bijna steeds zakelijke argumenten de doorslag geven, en dat er in elk geval nergens in het scala van zakelijk mogelijke oplossingen een duidelijke scheiding valt, waarvan je kunt zeggen: daar houden wij op, daar beginnen de anderen. Die scheidslijn valt op dit moment heel ergens anders. Die krijg je als je het antwoord zoekt op de vraag: wat wil ik; ben ik bereid de muur te laten staan tussen onderdanen aan de ene kant en regenten aan de andere, of dat nu kapitalistische of socialistische of communistische of christelijke regenten zijn? Vind ik het weliswaar betreurenswaardig dat die muur er staat en steeds hoger wordt, maar geloof ik dat er toch niets aan te doen is, of dat er andere, belangrijker dingen zijn op dit moment in de politiek? Of geloof ik dat het doorbreken van die muur het belangrijkste probleem is dat in onze politiek aan de orde is? Ben ik bereid mij in te zetten om, samen met anderen, aan het omdraaien van die afschuwelijke ontwikkeling naar beroepsregeerderij aan de ene kant en wantrouwige apathie aan de andere kant te werken? Dáár moet de scheidslijn vallen als we tot een nieuwe bundeling van vooruitstrevende krachten willen komen, en dat is de vraag die we willen voorleggen aan de burgers van Nederland.

Daar komt nog een vraag bij, die even belangrijk is, en die er onmiddellijk mee samenhangt.

Als de machtsverhoudingen ondoorzichtig zijn, als de macht steeds meer anoniem wordt in onze nationale samenleving, dan is dat eigenlijk nog veel meer het geval in de internationale samenleving. Als je over dit soort dingen spreekt, kun je die onderscheiding eigenlijk nauwelijks meer maken. De macht, politieke, economische, technische macht loopt over de grenzen heen, vormt een vlechtwerk over de hele wereld. Het zou belachelijk zijn om te proberen die

anonimiteit van die macht in eigen land te doorbreken, en eerbiedig op te houden zo gauw het over Buitenlandse Zaken blijkt te gaan en het 'Landsbelang' in het geding komt. We zullen moeten ophouden met buitenlandse politiek als een apart, streng afgepaald gebied te zien. We moeten beginnen op allerlei terreinen van onze binnenlandse politiek – onderwijs, landbouw, economische groei en andere dingen – concreet rekening te houden met de eisen die de wereld stelt, met name dat deel van de wereld dat in de grootste ellende zit. Niet alleen ons buitenlands beleid, maar ons hele politieke en maatschappelijke beleid moet internationaal worden gericht.

Open deelneming en internationale gerichtheid: zijn dat geen mooie, maar vage kreten, die als het er op aan komt tot niets verplichten? Zeg je er eigenlijk wel iets meer mee dan dat je vóór het goede bent en tégen het kwade: uitspraken voor de zondag, waar iederéén het mee eens is, maar waar iedereen in zijn hart van weet dat er doordeweek niets van terecht komt?

Inderdaad, tot nu toe was dat zo. Iedereen bewijst lippendienst aan de idealen van democratie en internationale solidariteit, en vrijwel iedereen is er ook al de kippen bij om iemand die er iets aan wil doen hoofdschuddend te vertellen dat hij hersenschimmen najaagt. Wil je werkelijk bereiken dat iedereen overal over mee praat? Dat kan toch niet, het is verschrikkelijk inefficiënt, de vervreemding bij de mensen zit veel te diep, en stel dat het lukt, zou dat geen onuitstaanbare wereld worden, waarin niemand meer zijn tuintje kan wieder omdat hij zo nodig naar een commissievergadering moet om iets te beslissen? En wat wil je als klein landje met je idealen beginnen in een grote koude wereld?

Dat klinkt nuchter, maar in feite zijn het juist dit soort tegenwerpingen die thuishoren in die vrijblijvende zondagssfeer. Het is de redenering dat je geen dokter hoeft te roepen omdat je tenslotte toch dood gaat.

Wij vinden dat die twee thema's de belangrijkste knelpunten aangeven in onze samenleving, en dat ze daarom nu eens resoluut uit dat vrijblijvende alles-of-niets-gepraat moeten worden gehaald en stevig midden in de doordeweekse werkelijkheid worden geplaatst.

Natuurlijk zie je dan onmiddellijk dat ze niet voor 100% gerealiseerd kunnen worden. Maar je ziet óók dat als je er maar een páár procent van kunt realiseren, dat je dan al een radikaal ander gezicht aan de politiek kunt geven, en dat je dan voor het eerst eens een échte buitenlandse politiek kunt maken. En die paar procent, die moeten te realiseren zijn als we bereid zijn onze hersens er voor te gebruiken en onze energie.

In het licht van wat ik tot nu toe gezegd heb zou ik thans de vraag willen bespreken welke weg dan bewandeld moet worden om te komen tot dat wat wij voor ons denken politieke vernieuwing noemen. En dan staat levensgroot voor ons het woord Progressieve Concentratie.

Ruim een jaar geleden werd het woord geboren, ongeveer gelijktijdig in verschillende hoeken van onze politieke rommelzolder.

Onze reacties op dat idee progressieve concentratie, die waren – de één meer, de andere minder – positief. Als die christen-radikalen uittraden uit hun partijen, als de PvdA zich ook vernieuwt, dan zit het er in, d.w.z. dan heeft het zin om te gaan zien of we elkaar kunnen vinden op punten van praktische politiek, en op punten van staatsrechtelijke vernieuwing.

Welnu, sindsdien zijn er een paar dingen gebeurd, of niet gebeurd, waarvan ik er enkele heb genoemd. De groep-Aarden scheidde zich af, hun geestverwanten in de KVP volgden niet. De AR-radikalen volgden niet, de CH-radikalen volgden niet.

In de PvdA viel een stilte over de stromingen, die zich roerden, de aanhangers van de progressieve volkspartijgedachte, nieuw links, de dogmatische socialisten. We weten dat ze er nog alle drie, en misschien zijn er nog wel meer, nog wel degelijk zijn, maar naar buiten bleef een nadere uitkristallisering – in welke

vorm dan ook – uit.

Het woord Progressieve Concentratie is in verschillende varianten gebruikt, maar er zijn een paar karakteristieken, die essentieel zijn. Laten we het daarover hebben.

Het is een machtsbundeling, tot stand gekomen door onderhandelingen aan de toppen van bestaande politieke partijen, die zich met een gezamenlijk program aan de kiezers gaat presenteren vóór de volgende verkiezingen en daarmee gaat streven naar een meerderheid. En de vraag voor ons was een paar maanden geleden of we nu die progressieve concentratie wilden en of we bereid waren daarover nu onderhandelingen te beginnen.

De redenering ten gunste van een progressieve concentratie, de argumenten die ervóór pleiten, die zijn duidelijk. De voornaamste wil ik noemen. Ten eerste: de progressieve concentratie, die zich presenteert met program en al, schept een duidelijk alternatief voor de kiezer. Het ondervangt het bezwaar dat aan het huidige systeem kleeft, waarbij de duistere coalitie-onderhandelingen zich afspelen *nadat* de kiezer heeft gesproken en dus buiten hem om. Ten tweede: onderhandelingen *nu* hebben het voordeel dat er tijd is om de concentratie vóór de volgende verkiezingen in 1971 klaar te hebben. Ten derde: onderhandelingen *nu* zouden een antwoord kunnen betekenen van de vooruitstrevenden op de activiteiten aan gene zijde, het overleg van de achtert. Ten vierde: onderhandelingen *nu* hebben het voordeel van het stellen van een daad in het teken van vernieuwing. Ten vijfde: onderhandelingen *nu* geven aan D'66 een fraaie kans om te bewijzen dat wij niet een eigen kerkje willen oprichten en dat we echt bereid zijn om zelf óók te ontploffen.

Dat zijn de argumenten die ervóór pleiten en nu de argumenten die er, naar mijn gevoel, tegen pleiten. In de eerste plaats dit: juist omdat de ratio van de progressieve concentratie is dat deze de onderhandelingen over een coalitie niet ná de verkiezingen wil voeren, maar ervóór, is het een wezenlijk kenmerk van die concentratie dat zij streeft naar de meerderheid. De eerste vraag is dan of die meerderheid er in zit. En dan geloof ik dat we aan een gigantisch stuk zelfbedrog zouden meedoen als we die vraag nu, op dit moment met ja zouden beantwoorden.

Laten we uitgaan van de combinatie, die programmatisch gezien nog de minste moeilijkheden zou opleveren voor een akkoord. Dat is de PvdA, de PPR en D'66. Laten we aannemen dat we het eens worden over een regeringsprogram, de premier en wellicht de ministers. Dan moeten we gaan streven naar een meerderheid.

Die moet van de kiezers komen, dus laten we ons eens – bij hoge uitzondering natuurlijk – even verplaatsen in de positie van de kiezer. Hoe kijkt hij er tegen aan. Hij ziet een socialistische partij van het oude bestel met 25% van de electorale macht. Daarnaast ziet hij een nieuwe pragmatische partij met op dat moment 4,6% van de macht en tenslotte nog een nieuwe christen-radikale partij, die nog geen electorale macht vertegenwoordigt, maar die hij misschien begroot op evenveel procenten als D'66, bijvoorbeeld ook 4,6%. Is het een wonder als hij in die getalsverhoudingen die nieuwe concentratie ervaart als een socialistische? Met een pragmatische en christen-radikale randversiering. En als de PSP zou meedoen, die een orthodox socialisme belijdt, dan zal hij dat toch helemaal zo ervaren.

Nu zijn we ervan uitgegaan dat de oorspronkelijke kiezers van de 3 partijen afzonderlijk ook op die 3 partijen blijven stemmen. Maar het is zeer de vraag of dat waar is. Voor een aantal kiezers zullen de partijen afzonderlijk aantrekkelijker zijn dan de combinatie ervan. En dat is dus op die gezamenlijke 35% nòg eens verlies. Dat zou dan gecompenseerd moeten worden door een grote stroom van kiezers, voor wie het geheel weer aantrekkelijker is dan de delen afzonderlijk. Maar waar zouden die kiezers vandaan moeten komen? Dat zouden dan de kiezers uit dat midden moeten zijn, die tot nog toe confessioneel

stemden. Maar als die kiezers die concentratie ervaren als een overwegend socialistische en als de analyse juist is dat dat midden pas in beweging komt wanneer eerst de politiek uit die tegenstelling van rechts-links denken getrokken wordt, dan betekent dat, dat die kiezer ook nu niet zal komen opdraven. En zeker niet wanneer hij de mogelijkheid vaststelt dat voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis de socialisten een meerderheid in de regering krijgen, althans, zo zal hij het ervaren.

Ik heb tot nu toe alleen het electorale argument dat deze progressieve concentratie geen meerderheid krijgt genoemd. Het is een belangrijke vaststelling maar ik moet toegeven dat het niet doorslaggevend is. Maar de redenen, *waarom* die concentratie het niet haalt zijn wél doorslaggevend en zeker wanneer we ze tegen het licht houden van onze taak en doelstelling, waar ik het zojuist over had.

Want het *praten aan de top* gaat volstrekt voorbij aan het feit dat de vertrouwenscrisis zich *aan de basis* afspeelt en dat we dus tot die basis moeten afdalen om tot werkelijke, geloofwaardige vernieuwing te komen. En het praten met *bestaande groeperingen* gaat volstrekt voorbij aan het idee dat juist de op dit moment politiek *niet* gebonden in het vernieuwingsspel betrokken moeten worden.

En het *praten nú* gaat voorbij aan de moeilijkheid dat we juist *nú* niet goed weten *met wie* je dan praat.

Want de jonge partijen D'66 en de PPR zijn volop bezig aan het opbouwen van hun identiteit. Die is er nog niet. Die krijgen al handelend hun gezicht. En de Partij van de Arbeid verkeert juist met betrekking tot haar identiteit in een gistingproces. Als je met de top spreekt, dan spreek je met de hele partij. Maar niet met de groepen, die daarin tegenover elkaar staan. En wie is er in de top aan het woord?

Als we zo de argumenten pro en contra tegenover elkaar stellen, dan overheersen naar mijn gevoel de tegenargumenten sterk de argumenten vóór. Ik geloof dan ook dat we op dit moment géén onderhandelingen moeten beginnen over een progressieve concentratie. We kunnen het woord beter even uit ons hoofd zetten. Niet dat er nooit een concentratie moet komen.

Natuurlijk wél. Ook wij hebben de illusie niet dat we op ons eigen houtje ooit eens de meerderheid halen, en als je toch aan een meerderheid wilt komen, om een beleid uitgevoerd te krijgen dat door je hoofd spookt, dan zal dat niet anders kunnen dan door een concentratiepolitiek. En ook zal die concentratiepolitiek uiteindelijk aan de top gevoerd moeten worden. Maar dan pas als de gegevens over die concentratie duidelijker liggen, dan pas wanneer de kandidaat-partners in zichzelf geloofwaardig zijn in hun poging een werkelijke nieuwe vooruitstrevende machtsbundeling te maken. Wanneer er – met alle risico's die je nu eenmaal met verkiezingen moet lopen – tenminste een redelijke kans zit op het halen van een meerderheid.

We gaan praten aan de top als we het gevoel hebben dat we best een stukje van onze identiteit kunnen prijsgeven terwille van een grotere overtuigende nieuwe identiteit. Als we het gevoel hebben, dat we een concentratiepolitiek kunnen voeren, die gericht is op het creëren van werkelijk nieuwe scheidslijnen in de politiek.

Wanneer het woord vooruitstrevend niet meer gekoppeld is aan de oude tegenstellingen, maar een eigentijdse nieuwe inhoud en betekenis heeft gekregen. We zullen praten aan de top, wanneer we het gevoel hebben dat we een politiek kunnen voeren, die althans zoveel mogelijk aansluit op wat er onder de kiezers leeft, of levend gemaakt kan worden.

En daarom moeten we, om al die redenen, die ik genoemd heb, omlaag. Met onze politiek, met onze gesprekken erover, met ons zoeken naar nieuwe scheidslijnen. Omlaag naar de basis van de politiek. Met in de hand de thema's van open deelneming en internationale gerichtheid. Omdat we het gevoel heb-

*Hans van Mierlo:
De keuze van D'66
Amsterdam z.j.*

ben dat die nieuwe scheidslijnen, die er moeten komen, minder te maken zullen hebben met de oude tegenstellingen die in de bezitsverhouding liggen en méér met de keuze voor een open of een gesloten samenleving.

Een ruime meerderheid van de congresgangers sluit zich bij Van Mierlo's visie aan door drie resoluties aan te nemen. De eerste betreft de wijze waarop D'66 antwoord wil trachten te geven op de maatschappelijke crisis die zich binnen (en buiten) onze grenzen manifesteert. Twee thema's moeten voor de activiteiten van alle partijgeledingen het uitgangspunt vormen: open deelneming – d.w.z. een radicale uitbreiding van de kring van deelgenoten in beslissingen en een algemene toegankelijkheid van de informatie die voor de beslissingen nodig is – en internationale gerichtheid – d.w.z. bij het denken en beslissen over onderwerpen van binnenlandse politiek wordt rekening gehouden met de gevolgen voor de rest van de wereld en in het bijzonder voor de arme landen.

De tweede resolutie betreft de wijze waarop D'66 wil bijdragen aan de partijpolitieke vernieuwing. Met kracht zal worden gestreefd, zo stelt de resolutie, naar het op gang brengen van discussies zowel binnen als buiten de partij, om te bewerkstelligen dat vooruitstrevende individuen en groeperingen elkaar op afdelingsniveau vinden en er aldus, van onderen af, een partijpolitieke hergroepering tot stand zal komen. Tegelijkertijd kan hierbij duidelijk worden met wie er voor de Gemeenteraadsverkiezingen van '70 kan worden samengewerkt. Onderhandelingen tussen de toppen van de partijen wijst het congres beslist van de hand. Wel krijgt het hoofdbestuur opdracht om met de collega's van de PPR contact te onderhouden. Deze partij heeft zich immers als eerste uit een bestaande partij losgemaakt, waardoor er een zekere verwantschap verondersteld kan worden.

De derde resolutie behelst tenslotte de uitvoering van de eerste twee: de organisatie dient zo doelmatig mogelijk opgezet te worden, opdat een volgend congres zich op grond van de bereikte resultaten terzake nader zal kunnen uitspreken.

Gesprekken aan de basis

Praten aan de basis is dus het parool. Een ad-hoc commissie wordt ingesteld om de gesprekken te stimuleren en te begeleiden. De regio-vertegenwoordigers moeten regelmatig verslag uitbrengen van de stand van zaken in hun gebied. Het enthousiasme van het Leidse congres doet vermoeden dat de zaak in beweging kan komen.

Intussen wordt er elders vlijtig verder getimmerd aan de weg die naar een progressieve concentratie moet voeren. Begin '69 komen de voorzitters van PvdA, PPR en PSP overeen dat zij een werkgroep 'Progressief Akkoord' (PAK) zullen instellen om een eerste aanzet te geven voor een stembusakkoord. D'66 wil hier-

aan – conform de uitspraak van het Leids congres – niet meedoen. ‘Onderhandelingen aan de top ziet de burger terecht als bedisseling en als overleg buiten hem om’, luidt het motief om zich niet bij het progressieve onderonsje aan te sluiten. De PAK-samenwerking blijkt echter niet zo innig: enkele maanden later trekt de PSP zich onder heftige interne verdeeldheid, die bijna tot een breuk in de partij leidt, uit het overleg terug.

Ook op de D'66-weg naar vernieuwing blijken zich echter hindernissen te bevinden. Het hoofdbestuur moet een half jaar na het Leidse congres vaststellen dat de gesprekken aan de basis moeizaam – of zelfs geheel niet – verlopen:

‘De Leidse resoluties houden een opdracht in; de opdracht dat D'66 het initiatief neemt om naar de kiezer toe te gaan om:

- a. te horen wat voor de kiezer werkelijk politieke betekenis heeft;
- b. uit het aldus verkregen materiaal de actuele politieke tegenstellingen preciezer onder woorden te kunnen brengen;
- c. de begrippen ‘open deelneming’ en ‘internationale gerichtheid’ nader te concretiseren, door ze in discussie te stellen;
- d. de niet-partij-gebundene, die wel een reële bijdrage kan en wil leveren aan de politieke vernieuwing, op het spoor te komen en daadwerkelijk bij dit werk te betrekken.

Het gesprek aan de basis, aldus opgevat, is op enkele afdelingen na, nauwelijks van de grond gekomen. De afdelingen die wel dergelijke initiatieven hebben genomen kunnen – vaak tot eigen verrassing – wijzen op onverwachte resultaten. De vraag is, hoe dit in veel meer afdelingen op gang te brengen.

Uit de thans gehouden regiovergaderingen blijken een aantal factoren het opzetten van het gesprek aan de basis in de weg te staan:

1. vage bekendheid met de Leidse resoluties; soms onwetendheid van het bestaan ervan;
2. een zich geïsoleerd voelen: te weinig contact met het centrum van D'66 activiteit, vagelijk gelocaliseerd in de randstad Holland;
3. een groot gebrek aan informatie, niet alleen de noodzakelijke politieke informatie, maar ook organisatorische (hoe zet je een afdeling op);
4. door gebrek aan contact en informatie, een gebrek aan inspiratie en gebrek aan durf om het politiek gesprek aan te gaan; immers men komt zo gauw een politieke tegenstander tegen, die veel handiger is in het debat en door zijn ervaring de schijn weet op te houden veel meer te weten van de politiek;
5. Traditionele politieke spelregels blijken soms een zuigkracht uit te oefenen op D'66-ers, waardoor het oorspronkelijke élan ten onder dreigt te gaan door de onwillekeurige behoefte zich te conformeren in de veronderstelling daardoor sneller invloed te kunnen uitoefenen;
6. de rijstebrijberg van activiteiten, die ook noodzakelijk moeten worden uitgevoerd, zoals:
 - voorbereiding Prov. Statenverkiezingen
 - voorbereiding Gemeenteraadsverkiezingen
 - het werk in de werkgroepen
 - ledenwerving
 - volgen van de gemeenteraadspolitiek.

Deze activiteiten leggen alleen al een bijna onverantwoord beslag op ieders vrije en niet-vrije tijd en vragen bovendien financiële offers van elk D'66 lid; Het gesprek aan de basis komt daardoor in de verdrukking of wordt hoogstens ‘en passant’ meegenomen;

7. in verschillende regiovergaderingen is terecht de opmerking gemaakt, dat het gesprek aan de basis zinloos is, wanneer niet met de resultaten van dit gesprek ook iets gedaan wordt. De realisering van de follow-up is een vitale voorwaarde voor het slagen van het gesprek aan de basis.'

Afgezien van deze knelpunten die goeddeels organisatorisch van aard zijn, doen zich nog andere problemen voor. De D'66-basis blijkt heterogeen van samenstelling: naast de leden die in D'66 vooral een vernieuwingsbeweging zien, blijken er andere bewust voor de partij D'66 gekozen te hebben als politiek onderdak. De gehechtheid aan het bestaan van de eigen partij botst dikwijls met het idee dat het breekijzer D'66 te zijner tijd zal moeten en kunnen verdwijnen. Daarbij komt nog dat vele afdelingen voor een deel bestaan uit ex-leden van andere partijen, hetgeen de samspraak en samenwerking er vaak niet bepaald gemakkelijker op maakt.

In mei '69 al geven twee leden van de afdeling Utrecht blijk van hun twijfels ten aanzien van de juistheid van de ingeslagen weg:

'Kiekeboe spelen'
Terlouw en Machteld
Versnel

'Laten we het maar toegeven, we zitten in onze maag met de Leidse resoluties, althans met resolutie 2b. Daar staat n.l. in dat we zullen nagaan of er samenwerkt kan worden met anderen bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen (1970). De strekking van deze resolutie lijkt duidelijk. Er zijn dan ook een aantal argeloze politieke amateurs die zich enthousiast in besprekingen op gemeentelijk terrein hebben gestort.

Arme donders! Begrijpen ze dan niet dat wie met de PvdA samenwerkt, al is het maar in Lutjebroek, ogenblikkelijk door de grote broer wordt opgeslokt? Zien ze niet in dat wie in zee gaat met de PPR, al was het maar in Tietjerksteradeel, iedere ex-KVP-er (niet-PPR-er) resoluut van zich vervreemdt? Dringt het niet tot hen door dat wie zich verbindt met de PSP, al was het maar op St. Philipsland, het odium van een onbijbels pacifisme op zich laadt? Langzaam doch onafwendbaar werden deze harde feiten duidelijk.

Journalisten van dag- en weekbladen kregen de eenvoudige taak om het afbreken van gesprekken door D'66 in iedere nieuwe editie te vermelden, waarbij ze er alleen maar op hoefden te letten dat ze de plaatsnamen goed spelden. Redactionele commentaren werden overbodig. Hoofdredacteurs hebben immers al zo lang door dat D'66 deze gesprekken eigenlijk niet wenst.

De meesten zijn nog zo vriendelijk D'66 niet eens ongelijk te geven dat ze een waarschijnlijke verkiezingsoverwinning willen uitbuiten. Het smalen over de zogenaamde openheid van onze partij is al zulke ouwe koek dat hoogstens een schoolkrantje er nog eer mee kan inleggen.

Partij

Voor de dag ermee. We willen kennelijk geen besprekingen. We willen een grote partij worden. We willen in 1971 de buit binnenhalen. We willen niet dat het veroveren van die buit gevaar loopt door onduidelijke, van plaats tot plaats variërende 'progressieve' akkoorden. We willen onze eigen identiteit bewaren, wat die dan ook moge zijn zo langzamerhand. We willen eventueel regeringsverantwoordelijkheid nemen, zelfs al moet dit ten koste van onze staatsrechtelijke paragrafen gaan. We willen wel dat andere partijen ontploffen, maar beginnen te griezelen van het hanteren van het dynamiet. Het mocht eens schade aanrichten in eigen huis. We willen in de gemeenteraden, we willen in de provinciale staten, we willen in de eerste kamer, we willen met nog meer in de tweede kamer. We willen meer en beter kader. We willen meer en dikkere rap-

porten. We willen deskundiger deskundigen. We willen onze programmapunten wel uitvoeren, maar we willen niet dat anderen met de eer gaan strijken. Kortom, we willen een echte PARTIJ worden, die het gelijk aan haar zijde heeft.

Onvermijdelijk

Nu is dat allemaal niet zo erg. Het zal wel onvermijdelijk zijn. Tenslotte zijn er lauweren geoogst en het zijn sterke benen die de weelde kunnen dragen. Met het uiten van idealistische slogans als ontploffing (van anderen wel te verstaan), open deelneming en internationale gerichtheid kom je er ook niet. Je zit tenslotte met praktische problemen, die je met profeteren niet oplost. Het gaat niet aan om uitsluitend kritiek uit te oefenen, zonder zelf bereid te zijn bestuursverantwoordelijkheid te dragen. Uiteindelijk kun je niet buiten kader, rapporten en deskundigen. Maar laten we dan ook toegeven dat D'66 een gevestigde partij is geworden, in opzet niet wezenlijk verschillend van de overige. Laten we hardop zeggen dat D'66 vooreerst niet van plan is zelf te ontploffen. Laten we het niet aan de hoofdredacteuren over laten om te zeggen dat we aléén de verkiezingen willen ingaan en op de klassieke manier zullen strijden voor het binnenhalen van de buit. Als de praktijk van de politiek ons dan al dwingt sommige idealen van het appèl voorlopig op zolder te zetten, laten we dan althans openheid en duidelijkheid in ere houden en geen kiekeboe spelen.

(Democraat mei 1969)

Ondanks het geringe succes van de gesprekken aan de basis stelt het hoofdbestuur in november '69 in het partijblad vast dat er geen reden is om van de Leidse gedragslijn inzake de partijvernieuwing af te wijken. Het meest besproken alternatief, de progressieve concentratie, lijkt volgens het hoofdbestuur geringe levenskansen te hebben, temeer daar de PvdA woelige tijden doormaakt. Er zijn op z'n minst drie stromingen binnen die partij te ontwaren: de dogmatische socialisten, de Nieuw Links groep en de voorstanders van een progressieve volkspartij. Het is voor de buitenwacht nog volstrekt onduidelijk met welke PvdA men uiteindelijk te maken zal hebben.

Ook in het confessionele kamp is van de partijen niets te verwachten. Deze bouwen gestaag verder aan de vorming van één christen-democratische partij. Verdere afsplitsingen lijken niet te verwachten.

De VVD heeft, zo stelt het hoofdbestuur tenslotte vast, nog geen standpunt ingenomen ten aanzien van de programmatische vernieuwingen die door verschillende liberale organisaties naar voren zijn gebracht. Al met al lijkt het voor D'66 het beste te blijven proberen om van onderen af de vernieuwing tot stand te brengen.

Geeft de landelijke politieke toestand dus geen aanleiding om de bakens te verzetten, binnen de partij heerst hier en daar ontevredenheid over het gezicht dat D'66 zelf aan de kiezer vertoont. Op het in december '69 in Amsterdam gehouden congres geeft Van Mierlo aan waar het aan schort:

Congresrede Hans van Mierlo, Amsterdam december 1969

'Is onze partij op dit moment duidelijk genoeg? Ik geloof van niet. En dan moet ik er onmiddellijk bijzeggen dat ik hiermede niet die onduidelijkheid bedoel die andere partijen ons verwijten. Zij zullen dat blijven doen, ook al zouden w

tot in de kleinste details oplossingen van alle politieke vraagstukken voor de komende 20 jaar in ons program opnemen. Ze zullen dat gewoon blijven doen zolang we het vertikken om een keuze te maken tussen de uitgangspunten van het socialisme, het liberalisme en het konfessionalisme. Zolang wij weigeren ons door zo'n keuze vrijwillig bij te zetten in het Nationaal Politieke Graf van gevestigde ideologie. Ik bedoel ook niet een nee, gemeten naar de maatstaven die de meeste andere partijen aanleggen ten aanzien van hun eigen programatische duidelijkheid. Ik bedoel hier de vraag of we, gemeten naar onze eigen maatstaven, nu, na drie jaar kunnen zeggen dat we duidelijk *genoeg* zijn voor de kiezers. Als we dan eerlijk zijn moeten we volgens mij nee zeggen. Niet duidelijk genoeg. En dan doel ik niet op het feit dat in dat steeds uitvoeriger wordend program van ons nog belangrijke witte plekken zitten. We zijn bezig in de werkgroepen om die zo snel mogelijk op te vullen. Maar dan heb ik het over het feit dat wij over wel steeds meer programmapunten gaan beschikken, maar in de verste verte nog niet toegekomen zijn aan het maken van een totaal beleidsplan, waarin die programmapunten in een samenhangend verband zijn samengebracht en waarin een duidelijke prioriteitenkeuze is gedaan, zowel ten aanzien van wat je wilt realiseren, als ten aanzien van de middelen en offers waarmee je dat wilt realiseren.

Ik wil niet zeggen dat we daar erg veel eerder mee hadden kunnen beginnen. Per slot van rekening moet je eerst dat basismateriaal van wenselijkheden inventariseren, voordat je daar een beleidskompositie van kunt maken.

Maar ik geloof wel, dat we in ieder geval de vervaardiging van zulk een concreet beleidsplan in het komende jaar de allerhoogste prioriteit behoren te geven. Een beleidsplan, van waaruit je of regeringsverantwoordelijkheid gaat dragen, of van waaruit je oppositie gaat voeren. Zo'n beleidsplan zullen we niet alleen nodig hebben, om een realistische politiek te voeren die gebaseerd is op een optimale uitbuiting van het mogelijke, we hebben het ook nodig om onze politieke betekenis duidelijk te maken aan de kiezers, we hebben het ook dringend nodig om daaruit op een verantwoorde wijze een minimumprogramma te destilleren, dat een take it or leave it zal zijn bij een kabinetsformatie, zo wij daar bij betrokken raken.'

Het congres laat het niet bij mooie woorden en besluit dat er nog in 1970 een beleidsplan zal uitkomen, waarin de doelstellingen en prioriteiten van D'66 in onderlinge samenhang gepresenteerd zullen worden. Een maand later publiceert het hoofdbestuur zijn plan voor de tenuitvoerlegging van de motie in het partijblad. Een centrale werkgroep zal de uitgangspunten voor het beleidsplan formuleren, werkgroepen en commissies zullen zich met de verdere uitwerking belasten en een zeer ambitieus tijdschema is erbij opgesteld.

Begin april 1970 wordt in Rotterdam een congres gehouden dat voornamelijk gewijd is aan het aanvullen en aanpassen van het programma. Tijdens het congres komt aan het licht dat de gang van zaken rond het beleidsplan allerminst bevredigend gevonden wordt. Het congres neemt een motie aan waarin betreurd wordt dat het niet een aantal uitgangspunten kreeg voorgelegd die het gezicht van D'66 voor iedereen herkenbaar maken. De partij is veel te onduidelijk, luidt de kritiek, en de motie vraagt om een schema waarin de prioriteiten van D'66 in voor iedereen begrijpelijke taal uiteengezet zijn.

Optimisme

In schrille tegenstelling tot deze kritiek staan de optimistische verwachtingen voor de Provinciale Statenverkiezingen van maart '70. Op het Amsterdamse congres van december '69, waar het landelijke gedeelte van het provinciaal program wordt vastgesteld, spreekt Van Mierlo van de door opiniepeilingen voorspelde verdubbeling tot verdrievoudiging van het in februari '67 behaalde resultaat en van de 20 D'66-ers die na de komende landelijke verkiezingen in de Tweede Kamer zullen komen. Partijvoorzitter Beekmans gaat nog verder en laat zich begin maart '70 in een interview ontvallen dat D'66 er beter mee op kan houden als er op 18 maart niet 10% van de stemmen behaald worden.

De uitslagen van opiniepeilingen lijken het succes te weerspiegelen dat D'66 onder de kiezers boekt. Van Mierlo geeft in zijn rede op het Amsterdamse congres hiervoor onder meer de volgende redenen:

Congresrede Hans van Mierlo, Amsterdam december 1969

'...In de eerste plaats geloof ik dat de volstrekt excentrische opstelling die wij hebben ingenomen ten opzichte van de vijf bestaande partijen een juiste en succesvolle is geweest. D'66 tegen het systeem, tegen het partijpolitieke patroon socialistisch-liberaal-konfessioneel, als een signaal daarbuiten, op zoek naar een nieuwe eigentijdse noemer, om daaronder gelijkgezinde kiezers te vergaren, democratisering, openheid en zakelijkheid. Dit alles leverde ons toen 4,5% van de stemmen op en volgens de schattingen nu tussen de twee en driemaal zoveel. Het werkt. Misschien hebben we wel gelijk.

In de tweede plaats is er iets vreemds aan de hand met ons steeds dikker wordend programma, waarvan de andere partijen tot schor wordens toe blijven roepen òf dat we het niet hebben, òf dat het volstrekt onduidelijk is. Ze mogen dat van ons blijven roepen zolang als ze in hetzelfde tempo doorgaan met onze punten in hun eigen programma over te nemen. Bovendien worden ze schor. En ook dat is een niet te verwaarlozen bijkomstigheid. Want het is inderdaad zo dat een opvallend aantal ideeën die door D'66 in de loop van deze drie jaar naar voren zijn gebracht in programma, rapporten, commissies, verschillende D'66 fracties, langzamerhand ook overgenomen zijn door andere partijen. Sommige zijn regeringsbeleid geworden, andere geestelijk bezit van partijen, weer andere winnen veld, vele worden nog versmaad. Het is een beetje vervelend om er over te praten, maar het moet toch maar eens. Ik denk bijvoorbeeld aan de meerjarenplanning, het departement voor technologie, de democratisering van de planning, de Europese Veiligheidsconferentie, de klassieke grondrechten, herziening Koninkrijksstatuut, openheid van bestuur, democratisering van onderwijs en bedrijfsleven, ontwikkelingshulp, houding tegenover DDR, stakingsrecht, etc...

Tenslotte, last but not least, onze staatsrechtelijke punten. Zoals u weet heeft zich in de Staatscommissie voor Grondwetsherziening een klein wonder voltrokken, daar deze Commissie tot stomme verbazing van ongeveer iedereen met een rapport te voorschijn is gekomen, waarin een meerderheid der leden zich uitspreekt voor een grondwetsherziening, die het mogelijk maakt dat de kiezer zich rechtstreeks uitspreekt over de kabinetsformateur, die, als hij 50% van de stemmen heeft ook minister-president zal zijn. Aangewezen door het volk. Ik geloof dat dit gewoon een groot succes voor D'66 is. Het is niet onze gekozen minister-president, maar het is een belangrijke stap in die richting en ik wil hier graag mijn bewondering uitspreken voor Hans Gruijters, die op de steun van prof. Daudt na, met helemaal niets in die Commissie begonnen is en

OPTIMISME langzamerhand een meerderheid heeft weten te overtuigen van die eerste stap in de goede richting. (Het betreft hier de zgn. Commissie 'Cals-Donner').

Er klinken echter ook waarschuwendende geluiden tegen een al te groot optimisme. Vice-voorzitter Zeevalking stelt al in begin '69 dat er bepaald bezwaren kleven aan het afgaan op opiniepeilingen omdat deze:

'...ons als het ware als verplichting opleggen, op zijn minst een verdubbeling van onze aanhang vergeleken met de tweede kamerverkiezing van 15 februari 1967 te behalen. Dat is de keerzijde van de medaille dier peilingen.

Al zullen we ons landelijk percentage verbeteren vergeleken met 1967, als die verbetering achter zal blijven bij de prognoses zal men van andere zijde niet nalaten onze overwinning als een nederlaag te kwalificeren en zijn eigen achteruitgang als een succes te boekstaven.'

(Democraat, febr. 1969)

Een waar woord, naar op 18 maart zou blijken...